

КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ «ФЛІРТ»: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ЯКОСТІ (на матеріалі художньої літератури Вікторіанської доби)

Статтю виконано у когнітивно-прагматичному річизі сучасної лінгвістики: встановлено вплив вікторіанської ментальності на жіноче мовлення. Висновки базуються на аналізі уживання стратегій ввічливості в комунікативній ситуації «Флірт». Останню обрано для розгляду як таку, що є, за даними автора, однією з найуживаніших у царині вікторіанського жіночого спілкування.

Ключові слова: вікторіанська жінка, комунікативна ситуація «Флірт», ментальність Вікторіанської доби, стратегії ввічливості.

И.И. Морозова. Коммуникативная ситуация «Флирт»: когнитивно-прагматические свойства (на материале художественной литературы Викторианской эпохи). Статья выполнена в когнитивно-прагматическом русле современной лингвистики: установлено влияние викторианской ментальности на женскую речь. Выводы базируются на анализе употребления стратегий вежливости в коммуникативной ситуации «Флирт». Последняя отобрана для рассмотрения, поскольку она является, по данным автора, одной из наиболее частотных в области викторианского женского общения.

Ключевые слова: викторианская женщина, коммуникативная ситуация «Флирт», ментальность Викторианской эпохи, стратегии вежливости.

I.I. Morozova. Communicative Situation of “Flirtation”: Cognitive-and-Pragmatic Properties (Based on Victorian Fiction). The article is written within the cognitive-and-pragmatic paradigm of modern linguistics: the influence of Victorian mentality on the woman’s speech is established. Conclusions are based on the analysis of politeness strategies usage in the Communicative Situation of “Flirtation”. The latter is chosen for consideration because it is, according to the author’s data, one of most frequently used in the sphere of the Victorian woman’s communication.

Key words: Communicative Situation of “Flirtation”, politeness strategies, Victorian mentality, Victorian woman.

На сучасному етапі розвитку гуманітарних наук антропоцентричний фокус дослідження є аксіомою: це означає, що людині як суб’єкту пізнання і носію певної мови приписується активна роль у формуванні мовних одиниць [4]. В лінгвістиці так само апіорним виступає взаємозв’язок і взаємодоповнення когнітивних та прагматичних студій, результатом чого постає нова когнітивно-комунікативна парадигма, що розглядає дискурсивну діяльність на базі внутрішніх ментальних процесів [14]. До предметно-пізнавальної ланки нової парадигми відносяться такі суто лінгвістичні явища як дискурси, мовленнєві акти, концепти, категорії та проблеми оперування ними: їх ментальне представлення та мовленнєве функціонування [13, с.283]. Для аналізу та тлумачення мовного матеріалу вже недостатньо ґрунтуватися на «доступному зору просторі» (тому, що фіксується на папері, кіно- та аудіоплівці), необхідний вихід у сферу когніції, проникнення у сутність того, яким чином він конструюється у свідомості, а потім «матеріалізується» у комунікативній ситуації.

Об’єктом даної роботи є комунікативна ситуація (КС) в її соціолінгвістичному тлумаченні, а предметом – когнітивно-прагматичні якості КС «Флірт», реалізовані в жіночому дискурсі Вікторіанської доби. Метою роботи є розкриття механізму впливу

когнітивної складової КС (ментальності представників зазначеної лінгвокультурної спільноти) на її прагматичну складову – уживання стратегій ввічливості в мовленні. Теоретичні положення ілюструємо прикладами з КС «Флірт», які знаходимо у п'єсах Вікторіанської доби, оскільки драма як жанр є надійним джерелом спостереження, що адекватно відбиває принципи усного мовленнєвого спілкування (уживання стратегій ввічливості) та дає змогу описати їхнє когнітивне підґрунтя (ментальність представників певного історичного періоду).

Спроби когнітивного моделювання дискурсу не є поодинокими для харківської лінгвістичної школи: досліджуються проблеми мовної маніфестації англійської картини світу [5; 13]; розглянуто когнітивно-прагматичні характеристики дискурсивної імплікації [2]; об'єктами наукового аналізу є концепти-регулятиви [7]. Харківською школою розпочато висвітлення когнітивно-комунікативних механізмів стратегій спілкування [11] та дискурсивної еволюції інтеракційних фреймів [8]. Отже, здійснювану в даній роботі спробу побудови когнітивно-дискурсивного механізму уживання комунікативних стратегій ввічливості вважаємо такою, що підпадає під проблематику досліджень харківської лінгвістичної школи і такою, що є актуальною.

Двома провідними поняттями, навколо яких будується робота, є комунікативна ситуація та ментальність. Ситуацію спілкування услід за О.С. Ахмановою та Н.І. Формановською трактуємо як «контекст мовлення, в якому здійснюється певне висловлення» [1, с.413] і як «складний комплекс зовнішніх умов і внутрішньої реакції комунікантів, що знаходять вираження в будь-якому висловленні» [10, с.37]. За В.І. Беліковим і Л.П. Крисіним [3, с.61], комунікативну ситуацію визначають вісім ситуативних змінних: мовець (адресант), слухач (адресат), відносини між мовцем і слухачем і пов'язана з цим тональність спілкування (офіційна – нейтральна – дружня); мета спілкування, яка диктує стратегію спілкування [6, с.24]; засіб спілкування (мова або її підсистема, а також парамовні засоби – жести, міміка); спосіб спілкування (усний / письмовий; контактний / дистантний); місце спілкування. Вважаємо за необхідне ввести в дану модель комунікативної ситуації ще один компонент – тему / топік [6, с.28].

На перетині вікторіанської культури, її традиції, соціальних факторів і всього середовища існування британської лінгвокультурної спільноти ХІХ ст. виникає ментальність. Ментальність – це «сукупність настанов, готовностей, схильностей соціальної групи чи індивіда діяти, мислити, відчувати та сприймати світ певним чином» [12, с.151]. Вона фіксує стійку налаштованість внутрішнього світу комунікантів, згуртовує їх у групи та історично значущі спільноти. В історичній соціології та психології прийнято вважати, що звички й настанови мислення, навички сприйняття емоційного життя успадковуються від попередніх

поколінь, без ясного усвідомлення цього факту. Тому «загальну історію можна розглядати як історію ментальностей» [там само] і говорити про англійську ментальність Вікторіанської доби.

Знання про правила поведінки у певній КС, закладені у ментальності вікторіанської жінки, підказували їй вибір лінгвістичних засобів і навпаки, через дослідник має можливість реконструювати КС, розглядаючи набір лінгвістичних засобів, представлений, насамперед, у творах британських драматургів ХІХ ст., оскільки для драматурга діалог і супутня йому невербальна поведінка – це все, що він може надати глядачеві / слухачеві. Інтерпретація залежить від останнього – як і в реальній комунікації; в прозових творах, з іншого боку, автор сам часто дає інтерпретацію поведінки (в т.ч. мовленнєвої) своїх персонажів, коментуючи і пояснюючи її [19, с.141].

Розглянемо детально КС «Флірт», яка посідає, за нашими даними, четверте місце (9,2%) серед тих ситуацій, в яких була задіяна вікторіанська жінка [9]. Цей факт свідчить про безсумнівну значущість даної КС у картині світу вікторіанської жінки, оскільки шлюб представляв собою частину стандартного життєвого шляху [15, с.3], а йому, в свою чергу передувало залицяння / флірт. Специфіка даної КС передбачає діючих у ній адресанта – у більшості випадків молоду представницю середнього або вищого класів 15-25 років і адресата – молодого чоловіка на кілька років старше. За нашими даними, заміжні жінки в даній КС участі майже не беруть. Це зумовлено вікторіанським способом життя, коли середній клас нав'язував свої пуританські цінності і норми всьому суспільству, в т.ч. обов'язки по відношенню до родини (принаймні, їх зовнішнє дотримання) [17, с.239]. У літературі Вікторіанської доби відображено образ жінки-«ангела в домі», турботливої й самовідданої матері, чистої серцем, релігійної, сексуально пасивної, повністю залежної від чоловіка [там само]. В аналізованих п'єсах пізньовікторіанського періоду автори-чоловіки поміщають заміжніх жінок в ситуацію «Флірт» тільки у тому випадку, коли вони є негативними персонажами, як, наприклад, леді Статфілд або місіс Еллонбі (пародії О. Уайльда на «світську даму») або місіс Уоррен (тип «жінки з поганою репутацією» з п'єси Б. Шоу «Професія місіс Уоррен»).

Розглянутий нами емпіричний матеріал дає змогу встановити, що КС «Флірт» у Вікторіанську добу налічує три базові складові, кожна наступна з яких логічно витікає з попередньої: знайомство, залицяння, освідчення. Вони мають одиниці більш низького порядку, а саме втілення цього сценарію в мовленні за допомогою стандартного набору стратегій ввічливості, причому кожен з елементів цієї структури зумовлює не спорадичне вживання лінгвістичного компоненту, а лише певного, притаманного саме йому. КС «Флірт», з іншого боку, входить до складу найбільш абстрактного утворення – царини спілкування жінки

Вікторіанської доби, що містить деякі інші комунікативні ситуації, наприклад, «Світська бесіда», «Плітки», «Дискусія» тощо. Рис.1 ілюструє дані положення:

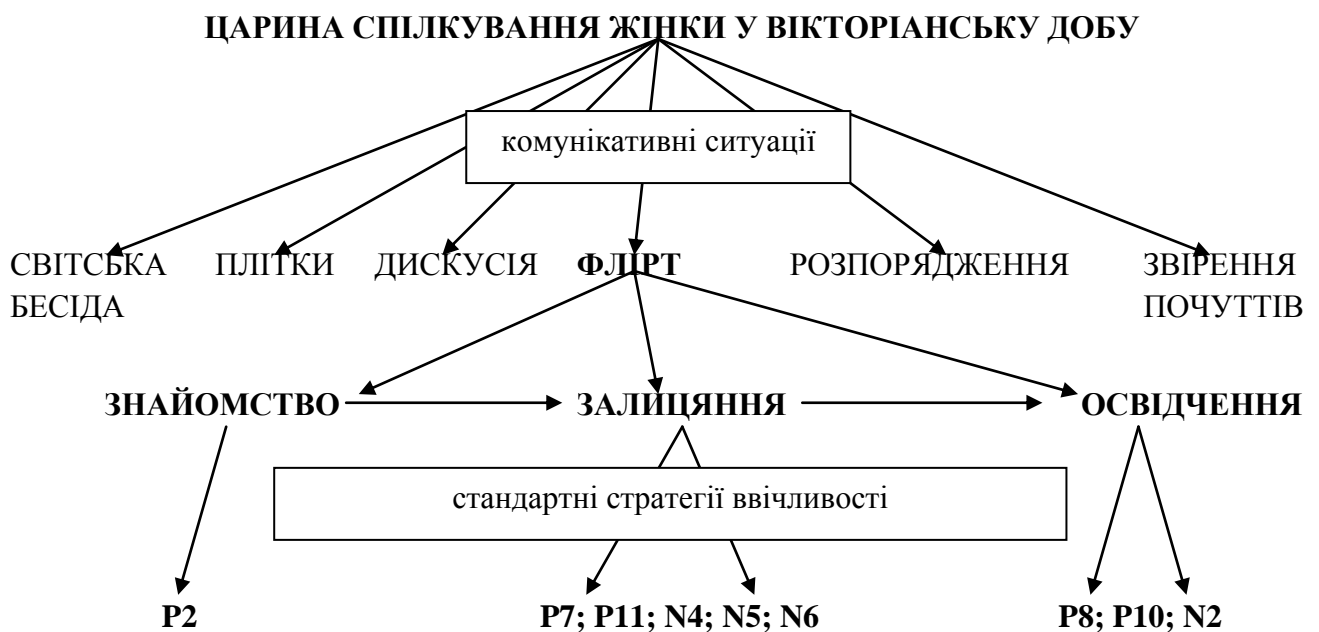

Рис. 1. Комунікативна ситуація «Флірт» як елемент царини спілкування вікторіанської жінки

На етапі знайомства вікторіанська жінка використовує тільки одну стратегію ввічливості, стратегію зближення P2 «Перебільшуй інтерес, схвалення, симпатію до слухача». Закладене у ментальності вікторіанської жінки уявлення про КС «Флірт», «вмикає» саме P2, оскільки ця стратегія являє собою типове втілення стереотипу «жіночого мовлення» як несерйозного / тривіального і надмірно емоційного [16]. За нашими даними, P2 може бути виражена емоційно забарвленими прислівниками *wonderfully*, *extremely*, *awfully*, *highly*, а також інтенсифікаторами – прислівниками міри і ступеня *so* і *how*, а також порівняльною та найвищою ступенями порівняння прикметників. Реалізацію P2 знаходимо у наступному прикладі флірту із молодим чоловічком:

Young Courtly. *You cannot feel surprised* –

Grace. *I am more than surprised. I am delighted* (Boucicault, 165).

Етап залицяння характеризується найбільшою кількістю уживаних стратегій ввічливості: даний етап є ядром КС «Флірт», що зумовлює наявну різноманітність мовленнєвих засобів. Розподіл ролей у цій КС, як і її зміст, впливає на вибір жінками стратегій ввічливості для спілкування з представником сильної статі. Як зазначає британський культуролог Дж. Перкін,

«вікторіанські жінки є «владою за трон» (...), які нав'язують свою волю тільки силою особистості, вміло направленими чарами, іноді підлістю або вигаданою хворобою – хвора або істерична жінка могла представляти грізну силу» [там само, с.88]. За нашими даними, вікторіанська жінка удається до наступних комунікативних стратегій: P7 «Припускай, створи, стверджуй наявність спільних інтересів»; P11 «Демонструй оптимізм»; N4 «Применшуй ступінь втручання»; N5 «Стався поважливо до слухача»; N6 «Перепрошуй». За допомогою стратегій зближення на етапі залицяння вікторіанська жінка створює підґрунтя для того, щоб на останньому етапі аналізованої КС чоловік освідчився їй. У нашій вибірці представлені три субстратегії P7:

- «Припускай, що цінності співрозмовника збігаються з твоїми». Саме цій субстратегії дотримується місіс Еллонбі, намагаючись зав'язати роман з лордом Іллінгвортом:

Mrs. Allonby: *Curious thing, plain women are always jealous of their husbands, beautiful women never are!* (Wilde, 108).

- «підлаштовувайся під думку слухача»:

Mrs. Allonby: *You think there is no woman in the world who would object to being kissed?*

Lord Illingworth: *Very few* (Wilde, 110).

- «Стверджуй знання інтересів співрозмовника», як це робить, наприклад, Кандида Морелл в бесіді зі своїм шанувальником Марчбенксом:

Candida. (...) *Wouldnt you like to present me with a nice new one [scrubbing brush], with an ivory back inlaid with mother of pearl?*

Marchbanks (*sadly and longingly*) *No, not a scrubbing brush, but a boat – a tiny shallop to sail away in, far from the world, where the marble floors are washed by the rain and dried by the sun (...)* (Shaw, 155).

Дія стратегії P11 виявляється на синтаксичному рівні у вигляді вживання вступних речень, об'єднаних семою «впевненість» – *I hope* і *I'm sure*. Так, вікторіанська жінка фліртує зі своїм нареченим, який приїхав, щоб відвезти її в театр, обов'язково в супроводі матері, як пропонувалося вікторіанськими правилами залицяння:

Green [*speaking as he comes down*]. *Excuse me, Emily! Anything but the Rotunda; if your mama likes music let her enjoy it.*

Emily. *I'm sure the music's very nice, Mr. Jones* (Taylor, 234).

Незважаючи на створені за допомогою комунікативних стратегій близькі відносини з молодим чоловіком, які, за вікторіанськими нормами моралі, повинні були привести к освіченню й одруженню, моральні цінності й норми Вікторіанської доби [17], що впливали і на розгортання КС «Флірт», приписують жінці створювати враження перебування у повній покорі

чоловікові. «Підлегле становище жінки можна продемонструвати», – пише П. Бранка, – «охарактеризувавши коротко те юридичне становище, в якому вона перебувала» [15, с.7], тобто її «підлеглий правовий статус» [17, с.88].

Уживаючи в мові стратегію N4, вікторіанська жінка підкреслює, що для неї у відношенні з партнером по комунікації важливим є параметр «влада», а акт ушкодження соціального обличчя експлікується як незначний. У прикладі, що наводиться нижче, *a moment* знижує загрозу негативному обличчю співбесідника, в даному випадку обмеження свободи пересування:

Sir Brice. *Yes, if you like I'll wait for you at the ball-room door.*

Dulcie. *I won't be a moment* (Jones, 421).

Задовольняючи потребу чоловіків у визнанні свого більш високого соціального статусу, стереотипна вікторіанська жінка використовує стратегію негативної ввічливості N5 для пом'якшення акта ушкодження соціального обличчя. У нашій вибірці N5 реалізується гонорифічними (звернення *Mr.* входить до складу типових звернень вікторіанської жінки) і кодифікованими зверненнями, що містять дієслово *pray*. У наведеному нижче прикладі об'єднані обидві тактики: Грейс, яка прийняла молодого Кортлі за пана Гамільтона, звертається до нього саме так:

Young Courtly. [*Kneels*] *Forever thus prostrate, before my soul's saint, I will lead a pious life of eternal adoration.*

Grace. *Should we be discovered thus – pray, Mr. Hamilton – pray – pray* (Boucicault, 165).

Стратегія негативної ввічливості N6 являє собою спробу пом'якшити акт ушкодження обличчя, що міститься в репліці стереотипної вікторіанської жінки. За нашими даними, N6 реалізується одним з чотирьох, запропонованих П. Браун і С. Левінсоном, способів, а саме виразом *Excuse + Gerund*. У ситуації флірту ця тактика імпліцитно підводить співрозмовника до того, щоб він не звернув уваги на акт ушкодження обличчя. У наведеному нижче прикладі вікторіанська жінка, яка симулює погане самопочуття і просить співрозмовника відвести її на свіже повітря, насправді має на меті залишитися з ним наодинці. «Прийшовши до тями», вона починає флірт саме з N6:

Sir Harcourt. *This cool room will recover you.*

Lady Gay. *Excuse my trusting to you for support* (Boucicault, 169).

Наступним за кількістю уживаних стратегій ввічливості є завершальний етап досліджуваної КС – освідчення. З одного боку, жіноче мовлення більше не визначається такою різноманітністю, яка була характерна для попереднього етапу КС «Флірт», оскільки вже немає потреби привертати до себе увагу чоловіка якомога більш барвистими мовленнєвими засобами;

з іншого боку, все ще зберігається необхідність утримувати увагу чоловіка, демонструвати свою покірність йому, отже, на етапі освідчення у мовленні вікторіанської жінки переважають стратегії зближення P8 «Жартуй» та P10 «Пропонуй, обіцяй», а також наявна стратегія віддалення N2 «Запитуй, висловлюйся ухильно».

Жарти (P8) функціонують в асиметричній комунікації, в якій вікторіанська жінка перебуває в залежності від чоловіка. Вважаємо, що такий стан речей є закономірним, оскільки жарти є прерогативою чоловіків (див. [18]). Цей висновок також підтверджують соціологи [19], пояснюючи, що так складається стереотип відсутності почуття гумору у жінки. Наприклад, коли лорд Горінг, нарешті, освідчується Мейбл Чилтерн, його тон стає серйозним, а дівчина, яка до цього приховувала почуття за допомогою серйозного тону, змінює його на жартівливий:

Lord Goring (*after kissing her again*): *Of course I'm not nearly good enough for you, Mabel.*

Mabel Chiltern [...]: *I am so glad, darling. I was afraid you were* (Wilde, 261).

Стратегія P10 ґрунтовно увійшла в вікторіанський жіночий дискурс. Підсвідомий вибір даної стратегії диктував підлеглий стан жінки: прагнення надати послугу співрозмовнику-чоловікові, продемонструвати свою солідарність з ним сприяло підкріпленню позитивного образу вікторіанської жінки, що є особливо важливим у КС «Флірт». Маркерами стратегії P10 у мовленні виступають дієслова *shall* і *will* (як в ролі допоміжних the Future Simple Tense, так і в ролі модальних), які передають обіцянку/намір. Так, Лотті Грант дає обіцянку нареченому після тривалої сварки:

Wyatt. *Oh dear! is that an omen?*

Lotty. *No, Jack, nothing shall ever part us again. It was all my fault, Jack; I did so want to say it. Nothing shall ever part us again* (Albery, 426).

Уживання мовних засобів для позначення некатегоричності висловлення (N2) в цілому є характерною рисою англомовного дискурсу [19], у т.ч. в КС «Флірт»: знання про те, що жінка повинна говорити невпевнено [16], закладено в її ментальності. Ми фіксуємо наступні прийоми вираження N2: модератори якості/кількості та питальні речення.

- Модератор якості, виражений епістемічними вступними конструкціями *I think, I suppose, I mean*, служить для пом'якшення акту ушкодження соціального обличчя – невдоволення нареченим. Наприклад, приводом для невдоволення служать знаки уваги, які Роберт Одлі надає мачусі нареченої, Алісії:

Alicia. *Come along, Robert, I think the less you two meet the better. I saw you look at her.*

Robert. *Why, my dear, I –* (Hazlewood, 245).

- До способу реалізації N2 також відноситься прислівник міри і ступеня *perhaps*. За його допомогою вікторіанська жінка пом'якшує дуже прямі / різкі висловлення, оскільки суспільство

вимагає від неї говорити невпевнено. Так, фліртуючи з нареченим, вікторіанська жінка обіцяє відкрити йому свої думки в невизначеному майбутньому:

Quex. *Pictures – of what?*

Muriel. *You shall know, perhaps, some day* (Pinero, 514).

• За допомогою питальних пропозицій вікторіанська жінка ухиляється від прямої відповіді, що, з одного боку, служить нейтралізації акту ушкодження обличчя, а з іншого – в КС «Флірт» – для створення аури загадковості. Наприклад, для того, щоб змусити нареченого ревнувати, Естер не повідомляє, що отримала лист від батька:

George. *Who is that [letter] from?*

Esther. *Why do you wish to know?* (Robetson, 285).

Таким чином, ми розглянули когнітивно-прагматичні особливості КС «Флірт»: закладені в ментальності вікторіанської жінки уявлення про належну поведінку, у т.ч. мовленнєву, і притаманні останній засоби, що є характерними для стереотипної поведінки жінки.

Отже, можемо зробити висновок про когнітивно-прагматичні особливості КС «Флірт». На початку знайомства повинні переважати лестощі, перебільшення достоїнств співрозмовника (P2), потім можуть постулюватися спільні інтереси (P7) або впевненість у тому, що цілі мовця і слухача збігаються (P11) і на стадії освідчення, як засіб зняття загрози позитивному соціальному обличчю – обіцянки (P10) і жарти (P8). Більшість стратегій негативної ввічливості вживаються в КС «Флірт» на етапі пізнього знайомства, коли вікторіанська жінка, виконуючи ситуативну роль нареченої, відносно спокійна за своє майбутнє (розрив заручин переслідувався за законом). Тому своє невдоволення поведінкою нареченого – який як майбутній чоловік отримував певну владу над співбесідницею – вона маскує за допомогою стратегії N2. На початкових етапах знайомства функціонують стратегії, так чи інакше пом'якшуючі посягання вікторіанської жінки на свободу співрозмовника (N4, N5 і N6).

Перспективою подальших розвідок вважаємо розгляд за запропонованою методикою інших КС, що входять у царину спілкування вікторіанської жінки, з метою виявлення закономірностей уживання комунікативних стратегій ввічливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л.Р. Безугла. – Харків: ХНУ імені В.Н. Карізіна, 2007. – 332 с.
3. Беликов В.И., Крысин Л.П. / В.И. Беликов, Л.П. Крысин / Социолингвистика. – М.: РГГУ, 2001. – 439 с.
4. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н.Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамбовск. гос. ун-та, 2001. – 123 с.
5. Бондаренко

Е.В. ВРЕМЯ как лингвокогнитивный феномен в англоязычной картине мира / Е.В. Бондаренко. – Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 377 с. 6. Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 476 с. 7. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі / А.П. Мартинюк. – Харків: Константа, 2004. – 292 с. 8. Морозова Е.И. Интеракциональный фрейм как структура коммуникативно релевантного знания / Е.И. Морозова // Матеріали Х Міжнарод. наук. конф. «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація». – С. 203-204. 9. Морозова І.І. Комунікативні стратегії ввічливості у стереотипній мовленнєвій поведінці вікторіанської жінки: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Морозова Ірина Ігорівна. – Харків, 2004. – 19 с. 10. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: Лингвистический и методический аспекты / Н.И. Формановская. – М.: Русский язык, 1982. – 124 с. 11. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі / І.Є. Фролова. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 344 с. 12. Шевченко І.С. К определению понятия дискурса в исторической прагмалингвистике / И.С. Шевченко // Вісник ХДУ. – 1999. – № 435.– С. 150-153. 13. Шевченко І.С. Становлення когнітивно-комунікативної епістемі в лінгвістиці / І.С. Шевченко // Ювілейні четверті каразінські читання, присвячені 200-річчю Харківського національного університету: «Людина. Мова. Комунікація»: Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції, 2004 р. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Карабіна, 2004. – С. 282-284. 14. Шевченко І.С., Морозова Е.И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник ХНУ. – 2003. – № 586.– С. 33-38. 15. Branca P. Silent Sisterhood. Middle Class Women in the Victorian Home / P. Branca. – L.: Croom Helm, 1975. – 170 p. 16. Lakoff R. Language and Woman's Place / Robin Lakoff. – NY: Harper & Row, 1975. – 83 p. 17. Perkin J. Victorian Women / Joan Perkin. – Cambridge: CUP, 1993. – 248 p. 18. Romaine S. Communicating Gender / Susan Romaine. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1999. – 408 p. 19. Tannen D. Gender and Discourse / Deborah Tannen. – NY, Oxford: OUP, 1996. – 229 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Albery J. Two Roses / J. Albery // Nineteenth Century Plays. – L.: CUP, 1968. – P. 409-465. 2. Boucicault D. L. London Assurance / D. Boucicault // Representative British Dramas. Victorian and Modern. – Boston: Little, Brown, and Company, 1924. – P. 145-180. 3. Hazlewood C.H. Lady Audley's Secret / C.H. Hazlewood // Nineteenth Century Plays. – L.: CUP, 1968. – P. 235 – 265. 4. Jones H.A. The Masqueraders / H.A. Jones // Representative British Dramas. Victorian and Modern. – Boston: Little, Brown, and Company, 1924. – P. 407-444. 5. Pinero A.W. The Gay Lord Quex / A.W. Pinero // Representative British Dramas. Victorian and Modern. – Boston: Little, Brown, and Company, 1924. – P. 499-548. 6. Robertson T.W. Caste / T.W. Robertson // Representative British Dramas. Victorian and Modern. – Boston: Little, Brown, and Company, 1924. – P. 279-312. 7. Shaw G.B. Candida / B. Shaw // The Four Pleasant Plays. – Leipzig: Bernhard Tauchnitz, s.a. – P. 109-192. 8. Taylor T. The Ticket-of-Leave Man / T. Taylor // Representative British Dramas. Victorian and Modern. – Boston: Little, Brown, and Company, 1924. – P. 228-267. 9. Wilde O. An Ideal Husband / O. Wilde // Plays. – M.: Foreign Languages Publishing House, 1961. – P. 169-276. 10. Wilde O. A Woman of No Importance / O. Wilde // Plays. – M.: Foreign Languages Publishing House, 1961. – P. 91-168.